

Е.О.Помиткін, кандидат психологічних наук, зав. відділу теорії і практики педагогічної майстерності Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Активне входження людства в епоху інформатизації висуває нові запити щодо ролі й місця сучасного викладача, вчителя у навчально-виховному процесі. Розвиток комп'ютерної техніки, засобів зв'язку, з одного боку, віддаляє людей один від одного, узурпує значну частину уваги і життєвого часу. З іншого боку, інформація перестає бути недосяжним дефіцитом. Її передача здійснюється миттєво, незважаючи на відстань. Освіта перетворилася у масове явище. Усе поширенішим стає дистанційне навчання.

Що набуває і що втрачає при цьому особистість учня, студента? У випадку відсутності наставника, студент має самостійно опановувати навчальний матеріал, він стає в значній мірі незалежним, вільним. Якщо вважати освітою лише передачу інформаційного досвіду людства, цей підхід є виправданим. Однак, саме слово "освіта" має більш широке значення. Це значення зумовлює надзвичайно високі вимоги до особистості педагога, до його педагогічної майстерності. Внутрішні стани, злети думок, емоції, почуття, переживання, які виникають і сприймаються у ході навчально-виховного процесу запам'ятовуються на все життя, а отже, мають більший вплив, ніж знання, не закріплені емоційно. Тим паче неможливо сформувати моральність та духовність особистості, якщо не надати їй подібних прикладів, не забезпечити зустрічі з живими носіями людського духу, не створити ціннісно сприятливу психологічну атмосферу [2].

Зважаючи на це, можемо стверджувати, що роль педагогічної майстерності в епоху інформатизації не зменшується, а навпаки актуалізується. Жива душа вчителя

була й залишиться камертоном для учня, однак соціально-психологічні умови розвитку сучасної української молоді мають суттєві відмінності, серед яких:

- свобода від “сімейного тиску” та водночас нестача уваги батьків;
- доступність інформації та переважно несприятливий вплив засобів телекомунікації;
- віддання переваги не печатним засобам інформації;
- значна інформаційна обізнаність та відсутність як професійних, так і соціальних навичок самореалізації;

Ці особливості накладають відбиток і на вимоги до професійної майстерності педагога. Розглядаючи основні здібності, необхідні для успішної педагогічної діяльності, дослідники виокремлюють такі:

- гностичні здібності;
- конструктивні здібності;
- проєктивні здібності;
- комунікативні здібності;
- організаторські здібності [1, с. 17].

Важливість наведених здібностей незаперечна, однак їх реалізація на практиці вимагає відповідного оновлення підходів, форм і методів здійснення навчально-виховної діяльності. Насамперед, необхідно звільнити сучасну школу від насильства, жорсткої примусовості, активізуючи натомість пізнавальну й соціальну мотивацію учнів. Це завдання буде вирішено у ланці загальноосвітньої школи тоді, коли учні від першого до одинадцятого класу будуть мати справжнє бажання відвідувати школу. Обов’язковість навчання у загальноосвітній школі не повинна перетворюватися у вседозволеність для учнів (“все одно не виженуть...”) та ускладнення умов професійної діяльності вчителів. У період, коли погіршення здоров’я учнів є загальновідомим фактом доцільно критично оцінити сам процес багатогодинного відсиджування учнів за партами. Зі споживача інформації учень має стати творцем, співробітником дорослих. Негативний вплив справляє також невідповідність між успішністю навчання, соціальним визнанням та успішністю працевлаштування молоді.

Мета даної статті полягає у розкритті психолого-педагогічних умов реалізації педагогічної майстерності вчителя засобами проектної діяльності. Проблема розвитку і реалізації педагогічної майстерності вчителя активно досліджується науковцями відділу теорії і практики педагогічної майстерності Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України за такими напрямками:

“Психологічні детермінанти педагогічної майстерності”; “Теоретико-методичні основи педагогічної майстерності викладача професійної школи”; “Самостійна пізнавальна діяльність як фактор професійного становлення майбутнього вчителя”; “Культура педагогічного спілкування як психолого-педагогічна проблема”; “Формування громадянськості викладачів професійно-педагогічного коледжу”; “Розвиток педагогічної майстерності вчителя в предметних методиках навчання”; “Систематизація інноваційних технологій в контексті розвитку педагогічної майстерності викладача”; “Психолого-педагогічні особливості підготовки студентів педагогічних навчальних закладів до економічного виховання учнів /професійно-економічний аспект/”. Відповідно до завдань дослідження розроблено концептуальні засади розвитку педагогічної майстерності вчителя в умовах інтегративних процесів в освіті; обґрунтовано теорію і розроблено методику особистісно орієнтованої системи підготовки педагога; досліджено психологічні детермінанти педагогічної майстерності, фактори професійного удосконалення майбутнього педагога професійної школи; виокремлено особистісні здатності вчителя, які дозволяють реалізувати елементи педагогічної майстерності на практиці; визначено основні соціально-психологічні умови вибору молодою людиною професії педагога; обґрунтовано механізми розвитку професійної майстерності викладача, майстра виробничого навчання та вихователя професійної школи. За результатами дослідження співробітниками відділу опубліковано більше ста наукових праць, серед них колективну монографію “Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти” [5].

Одним із суттєвих висновків, отриманих у результаті узагальнення експериментального матеріалу, полягає в тому, що професійна самореалізація вчителя безпосередньо пов’язана з особистісною самореалізацією учня. Пошук

відповідних психолого-педагогічних заходів забезпечення цією спільної самореалізації привів нас до проектного методу.

Слід зазначити, що метод проектів все активніше входить у простір сучасної освіти, адже він особливим чином поєднує психолого-педагогічну теорію й практику, творчу, конструктивну діяльність. Серед сучасних дослідників цього методу можна назвати таких учених, як Л.М.Ващенко, С.Б.Кримський, І.Г.Єрмаков, О.В.Онопрієнко, В.В.Рибалка, Г.С.Сазоненко, С.О.Сисоєва, Л.В.Сохань та ін.[4].

Здійснені нами проекти самореалізації учнівської молоді мають виражену специфіку. Зокрема, це орієнтація на систему духовних цінностей: гуманістичних, естетичних, екологічних, цінностей пізнання, самовдосконалення та самореалізації. У межах даної статті наведемо типовий приклад організації та здійснення подібної форми роботи у профільних гуманітарних класах київської гімназії №153 ім.О.С.Пушкіна в травні 2004 р. Слід зазначити, що така робота здійснюється щорічно з випускними класами протягом 7 років.

Творчий духовно орієнтований проект “Зустріч поколінь”

Мета проекту: створення психолого-педагогічних умов для обміну життєвим досвідом, поглядами та цінностями ветеранів сцени з гімназистами. З боку гімназистів передбачалася активізація інтересу, потреби в мудрості, у здійсненні посильної допомоги старшому поколінню, у духовній самореалізації.

До участі у проекті залучався колектив 6 (11) гуманітарного класу київської гімназії №153 у складі 22 учнів. Протягом двох років ці учні вивчали спецкурс «Створи себе», у змісті якого значна увага підводилася духовному розвитку особистості. Таким чином участь у проекті стала логічним завершенням вивчення спецкурсу.

З боку ветеранів сцени активну участь у проекті брали 12 осіб, серед яких:

Шовковий Ярослав Андрійович – у минулому провідний соліст Львівського, Свердловського, Одеського, Казахського та Киргизького оперних театрів;

Сеннікова Раїса Денисівна – викладач історії театру Інституту Театрального мистецтва імені І.К.Карпенка-Карого;

Бедненко Борис Миколайович – соліст балету Львівського оперного театру;

Ліна Біленька – дитяча письменниця та інші діячі культури і мистецтв.

В цілому проект “Зустріч поколінь” було розподілено на 5 основних етапів у відповідності з діяльнішим виміром психологічної структури особистості, розробленої В.В.Рибалкою, що дозволило науково обґрунтувати проект та підвищити його ефективність [8].

Етапи здійснення проекту

I. Потребнісно-мотиваційний. На даному етапі здійснювалась активізація у молоді таких потреб і бажань, зафіксованих у моделі високодуховної особистості [6]:

- потреба у духовному спілкуванні;
- бажання приносити користь світу, людству, країні, ближнім;
- бажання різнобічно покращувати себе;
- бажання знайти у соціумі власне місце для принесення максимальної користі, для виконання життєво важливої місії;
- потреба у набутті духовного досвіду.

Активізація цих потреб та формування мотивації досягалася засобом вивчення школярами духовно спрямованих спецкурсів, залученні учнів до участі у методиках “Перетворення”, “Здійснення бажань” тощо [7].

II. Інформаційно-пізнавальний. На цьому етапі попередньо сформовані потреби та бажання старшокласників здобули подальшого розвитку та закріплення, зокрема, у таких здатностях та інтересах:

- здатність до пошуку нових форм спілкування;
- здатність до сприйняття духовних ідей та проектів у процесі спілкування в колективі;
- інтерес до прикладів гуманізму в історії людства;
- інтерес до прикладів самореалізації творчих, високодуховних людей;
- здатність до самоусвідомлення власних позитивних якостей та якостей, що перешкоджають духовному прогресу;

- здатність до інтроспекції, самоспоглядання;
- здатність до розпізнавання та відмежування духовного досвіду від псевдодуховного тощо.

Активізація й розвиток цих здатностей та інтересів досягалася засобами цілеспрямованих бесід, тематичних дискусій. У процесі спілкування перед учнями ставилося завдання пошуку шляхів самореалізації, засобів допомоги потребуючим, надавалася інформація про відомі приклади гуманістичної діяльності та пропонувалося знайти власні шляхи самореалізації у суспільно-корисній діяльності.

Попередньо учнями була отримана інформація про існування Будинку ветеранів сцени та про умови мешкання пенсіонерів, які присвятили своє життя служінню через мистецтво. Адміністрація Будинку також повідомила про потребу наведення ладу на присадибній ділянці навколо будинку. Необхідно було скопати землю, обрізати садові дерева, прибрати сміття тощо. Ця робота була непосильною для пенсіонерів.

III. Цілеутворюючий етап. На цьому етапі увага приділялася розвитку таких здатностей та схильностей учнів:

- здатність до сприйняття нестандартних ідей, думок, які висловлюють партнери по спілкуванню;
- здатність бачити цінне у поглядах кожного та накреслення єдиної мети, спільного задуму, проекту.
- здатність співвідносити отриману у процесі контакту інформацію із власними поглядами, духовними ідеалами, життєвою метою;
- схильність до розгляду своїх ідей, планів із точки зору своєї місії у житті;
- здатність передбачати наслідки своїх дій, способів поведінки, бачити перспективи починань;
- здатність до творчого аналізу проблем, ситуацій, подій життя тощо.

Необхідно було об'єднати учнів навколо ідеї допомоги ветеранам сцени, структурувати висловлені учнями думки та пропозиції щодо цієї теми. В процесі спілкування важливо підкреслити цінність думки кожного, її важливість для створення й проведення спільного проекту. Такий підхід сприяє усвідомленню мети

проекту та допомагає спільному визначенню тактики і стратегії його проведення, можливих наслідків. Акцентувалася увага на тому, що навіть маленька крапля добра вже покращує наш світ.

Було вирішено, що в процесі зустрічі будуть обговорюватися найактуальніші проблеми життя: життєві смисли, цінності, перемоги та помилки. Головне – приділити увагу пристарілим, надати їм можливість висловитися й бути вислуханими.

На цьому етапі також було отримано згоду ветеранів на проведення зустрічі. Пенсіонери радо відгукнулися на пропозицію, активно включилися в обговорення умов її проведення.

IV. Результативний етап. На цьому етапі здійснюється активний розвиток у старшокласників таких компонентів духовно орієнтованої діяльності:

- здатність до надання духовної допомоги потребуючим у різних формах спілкування;
- здатність створювати й підтримувати в колективі атмосферу поваги, порозуміння, творчої співпраці;
- сердечність, великодушність, доброта;
- здатність контролювати свої думки, емоційні стани, слова, дії;
- готовність виносити самостійні моральні судження, здатність бачити ситуацію із зовні, із позиції мудрості, любові;
- здатність свідомого керування увагою тощо.

Зустріч випускників гімназії №153 із мешканцями Будинку ветеранів сцени було здійснено 16.04.2003 р. Взаємодія розпочалася з творчої праці гімназистів на присадибній ділянці. Важливо було те, що діти принесли із собою власні садові інструменти, оскільки у розпорядженні Будинку їх не вистачало. Пенсіонери виходили на подвір'я, вітали дітей, дякували їм.

Старшокласники, не відчуваючи примусу, працювали з особливим натхненням. Деякі з них признавалися, що дома батьки не можуть їх примусити працювати на дачі, а тут... Тут все по-іншому. Пам'ятне фотографування учнів із ветеранами посилювало ефект святковості.

Після активної фізичної праці учасники зібралися у невеличкому актовому залі. Гімназисти почали поволі ставити запитання. Ветерани сцени розповідали про свій життєвий шлях, показували старенькі афіші, співали та декламували вірші. Усі присутні неначе стали учасниками єдиної мистецької дії, опинившись одночасно перед театральною сценою та за її кулісами, оскільки артисти розкривали перед слухачами маловідомі секрети театального мистецтва.

По дорозі додому старшокласники обговорювали епізоди зустрічі, згадували найбільш пам'ятні моменти. Дві учениці домовилися з ветеранами про наступну зустріч і запропонували однокласникам узяти в ній участь.

Анкетування, проведене серед старшокласників, включало в себе такі запитання:

1. Який найбільш цінний підсумок принесла зустріч особисто Вам?
2. Чи відбулися зміни у Ваших поглядах на життя?
3. Який епізод Вам запам'ятався особливо?
4. Як уплинула зустріч на Ваше особистісне зростання?
5. Загальний вплив зустрічі на колектив класу.

У відповідях на перше запитання анкети учні відповіли, що найцінніший підсумок – збагачення життєвим досвідом, знаннями про майбутнє доросле життя, розумінням, що вибір професії суттєво впливає на хід подальшого життя людини.

Наведемо кілька типових відповідей на це запитання.

Ірина П.: “ Я зрозуміла, що є люди, які проходять через життя із зіркою – своєю мрією та долею. Вони вірять у те, що досягнуть бажаного в житті. Дуже добре, що є ще такі мрійливі, сильні та цілеспрямовані люди.”

Ольга П.: “Було надзвичайно цікаво побачити тих людей, яким ми зобов'язані культурним розвитком нашої країни. Бо саме ці люди присвятили своє життя тому, щоб збагатити культуру суспільства.”

На друге запитання схвально відповіли 70% гімназистів. Проілюструємо цю тенденцію висловлюванням Анастасії Ч.:

“Я впевнилася, що слід завжди домагатися своєї мети і не зневірятися навіть у самих важких ситуаціях. Ці люди стали для мене прикладом.”

Інші 30% відповіли, що все, що відбулося під час зустрічі лише підтвердило їх попередні погляди на життя.

Серед епізодів, що найбільш запам'яталися, учні називали фрагменти творчих виступів та спогади ветеранів, розповіді про творчу діяльність.

Відповіді про вплив зустрічі на особистісне зростання виявилися суто індивідуальними й неповторними, що ускладнює їх узагальнення. Наведемо лише декілька з них:

Катерина Б.: “Я відчула, що можу змінити світ, що можу дарувати людям позитивні емоції”.

Ірина Ш. “Захотілося якось допомогти цим людям, розвеселити їх, проявити свою турботу. Тепер є бажання й сили робити в житті щось хороше.”

Артур У.: “Не можу виокремити нічого позитивного, але й негативно ця зустріч на моє особистісне зростання не вплинула”.

На останнє запитання щодо загального впливу зустрічі на колектив класу, влучною видається відповідь Тетяни К.: “Стало якось тепліше, всі зрозуміли, що комусь потрібні. Підвищилася свідомість колективу”.

Анкетування, проведене серед ветеранів сцени, включало такі запитання:

1. Що найбільш цінне, на Ваш погляд, відбулося під час зустрічі?
2. Ваша головна порада школярам.
3. Від яких життєвих помилок Вам хотілося б застерегти молоде покоління?
4. Ваше побажання школярам.
5. Чи необхідно проводити подібні зустрічі надалі?

У відповідях на перше запитання ветерани повідомили, що найціннішою була сама зустріч поколінь, прояви уваги й зацікавленості. За висловом актриси Клавдії Титівни Мудиянкової «Крапля добра–допомоги, яку принесли школярі людям похилого віку, може змінити світ на краще, а ще зустріч примушує замислитися як вижити в цьому світі, де безперервно йде боротьба добра і зла? І як сказав А.Ейнштейн «Щоб вижити, нам потрібен інший спосіб мислення...»».

Поетеса Ліна Біленька так охарактеризувала сутність взаємодії ветеранів і молоді:

«Повеселіли ветерани, а діти помудрішали.

Зігріті сонечком весняним, всі разом подобрішали.»

Серед головних порад школярам провідне місце займали моральні установи: «Завжди залишатися собою, пізнавати й усвідомлювати своє призначення для ствердження життя на землі!», «Любити Бога, Батьків, Батьківщину», «Більше знайомитися не з телевізійним, а з реальним мистецтвом театру».

У більшості відповідей на третє запитання містилося застереження проти вживання наркотиків, алкоголю, тютюну. Ярослав Андрійович Шовковий, зокрема, наголошував на моральній чистоті: «Будьте уважними в інтимних взаєминах. Не інтерес, а тільки любов виправдовує близькість», а Ліна Біленька висловила своє перестереження у віршах:

«У житті не легковажте, спершу думайте, все зважте,
Поміркуйте, як вчинити, щоб невітшних сліз не лити.»

Серед численних побажань, які ветерани адресували школярам, переважали бажання творчої та особистісної самореалізації, здатності радіти малому і бути щасливим у житті, «любити життя, а не себе у житті, адже життя – це подарунок, який приносить радість всьому людству!».

Всі ветерани одноставно висловилися за продовження подібних зустрічей: «Такі зустрічі – Радість і Добра Надія»,

«Нам спілкуватися не лінь – живе хай дружба поколінь!
Нам спілкування – як життя, а юнь – це наше майбуття.
Про майбуття прекрасне мрієм. Хай дружба поколінь міцніє!»

Таким чином, в ході здійснення проекту старшокласники отримали можливість реалізувати власний духовний потенціал у суспільно корисній діяльності, а мешканці Будинку ветеранів сцени відчули свою потрібність як носії мудрості та досвіду, необхідного прийдешнім поколінням.

За результатами зустрічі школярами було створено стінгазету, прикрашену пам'ятними фотознімками. Аналіз наведеного матеріалу дозволив зробити наступні висновки:

- реалізація педагогічної майстерності на практиці вимагає відповідного оновлення підходів, форм і методів здійснення навчально-виховної діяльності;
- професійна самореалізація вчителя безпосередньо пов'язана з особистісною самореалізацією учня; проектна діяльність дозволяє в значній мірі реалізувати на практиці вершини професійної майстерності педагога;
- метод проектів все активніше входить у простір сучасної освіти, поєднуючи психолого-педагогічну теорію і практику, творчу, конструктивну діяльність.
- творчі проекти самореалізації учнівської молоді можуть здійснюватися у різних модифікаціях [7]. Серед визначальних умов їх впровадження слід назвати координованість психолого-педагогічних зусиль працівників закладів, які беруть у них участь, а також високий рівень їх психолого-педагогічної майстерності.

Література

1. Абрамян В.Ц. Театральна педагогіка. – Київ: Лібра, 1996. – 224 с.
2. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб.- К.: МАУП, 2000.–312с.
3. Маслоу А. Самоактуалізація особистості та освіта / Пер. с англ., передмова Г.А. Балла. - Київ - Донецьк, 1994. - 52 с.
4. Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-зорієнтований збірник. – К.; Видавництво “Департамент”, 2003. – 500 с.
5. Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: Монографія. – К.: 2003. – 246с.
6. Помиткін Е.О. Розвиток особистості учня і вчителя: гуманізація управління в школі. – Методичні рекомендації. - К.: ІПППО АПН України. - 1999. - 40 с.
7. Помиткін Е.О. Творчий проект духовної допомоги гімназистів безпритульним дітям // Гімназія на зламі століть: практико-зорієнтований посібник. Ред. рада: Д.І.Петренко (голова), І.Г.Єрмаков (науковий редактор) та ін. – К., 1999. – С.175-184.

8. Рибалка В.В. Особистісний підхід у навчально-виховній роботі з підлітками: Методичні рекомендації для шкільних психологів. - Одеса: МО України, ОІУВ, АПН України, ІПППО, 1996.- 36с.

Едуард Помиткін

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Резюме

У статті розкриті психолого-педагогічних умов реалізації педагогічної майстерності вчителя засобами проектної діяльності. Стверджується думка, що професійна самореалізація вчителя безпосередньо пов'язана з особистісною самореалізацією учня. Наводиться приклад та аналізуються результати апробації творчого духовно орієнтованого проекту “Зустріч поколінь”.

Эдуард Помыткин

РЕАЛИЗАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА УЧИТЕЛЯ СРЕДСТВАМИ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

В статье раскрыты психолого-педагогические условия реализации педагогического мастерства учителя средствами проектной деятельности. Утверждается мысль, что профессиональная самореализация учителя непосредственно связана с личностной самореализацией учащегося. Приводится пример и анализируются результаты апробации творческого духовно ориентированного проекта “Встреча поколений”.